

Una mostra de fidelitat idiomàtica: *Les actes capitulars de la seu de Xàtiva al segle XVIII*

Marc Gandia Silvestre¹

Abstract: The *Actes capitulars de la Seu de Xàtiva* offers a very good chance to study the Early Modern Catalan literature and the language. From a paraliterary point of view, the “Actes” show several relevant links with minor historiography, as well as they offer very interesting prose style after the influence of 18th court and administrative formalic models.

Keywords: Administration, Church, Catalan, Valencian, Prose, Early Modern.

Resum: Les *Actes capitulars de la Seu de Xàtiva* constitueixen una mostra significativa per estudiar la producció literària i lingüística de la nostra llengua dins del període de l'edat moderna. Des del punt de vista paraliterari hi veiem, en algunes actes, la seua vinculació amb la historiografia menor. Quant als models de prosa hi ha una mostra ben representativa de fórmules heretades de l'administració i dels textos més tradicionals.

Paraules clau: administració, eclesiàstica, valencià, prosa, pervivència.

1.- Nota introductòria

La producció literària de la literatura catalana realitzada entre els segles XVI-XVIII ha estat tractada per la historiografia d'una manera negativa. Cal tenir en compte que el terme «Decadència» ha sigut emprat per la tradició bibliogràfica, i encara s'empra, per referir-se a la producció literària i lingüística inserida en aquest període (Escartí 1993, 2012; Roca 1994). Amb tot, des de fa bastant de temps els estudiosos han plantejat noves terminologies per emmarcar la producció d'aquest temps, atés que en aquesta sèrie d'anys s'han donat mostres que s'ajusten a les perioditzacions d'altres literatures europees: manierisme, barroc, neoclassicisme, preromanticisme... (Rossich 1989a 150). És per aquest fet, que per a referir-nos a l'estudi de la cultura, la llengua i la literatura d'aquests anys hom fa servir la denominació de literatura de l'edat moderna.²

És justament dintre d'aquest període de l'edat moderna, i atenent a la minva de producció literària i lingüística realitzada en la nostra llengua, on prenen sentit les actes capitulars de la Seu de Xàtiva,³ uns documents ben significatius i interessants des del punt de vista idiomàtic. És per aquest fet que cal que prenem atenció a la important contribució que suposa la llengua de l'administració eclesiàstica, a través de les seues determinacions, a l'estudi de la llengua al llarg del segle XVIII. Les actes de la Seu de Xàtiva representen una clara mostra de pervivència del català i dels seus models lingüístics en un període que tothom donava per castellanitzat (Gandia 2006 295), i precisament, perquè des de sempre s'havia suposat que l'església fou un dels primers estaments en castellanitzar-se. I res més lluny. I encara menys a la ciutat de Xàtiva, perquè com va apuntar el professor Vicent Pitarch «la col·legiata de Xàtiva presenta uns dels casos més fermes de fidelitat a l'idioma del país» (Pitarch 1980 52).

¹ Filòleg, Universitat de València-Estudi General.

² Per veure d'altres estudis que tracten també la periodització de l'època de l'edat moderna i el replantejament del concepte de «decadència», i la necessitat d'aprofundir i sistematitzar els estudis sobre aquesta època: (Basalobre / Gratacós 1995); (Casanova 1986); (Colomina 1987); (Escartí 1999); (Ferrando/ Nicolàs 1993); (Gandia i Silvestre 1999); (Martí Mestre 1994; 1999a; 1999b; 1999c); (Rossich 1989b; 1994; 1997); (Sanchis Guarner 1967).

³ Per tenir una imatge de la documentació servada a l'arxiu de la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva, vegeu (Alonso Llorca/ Boluda Perucho/ Pons Alòs 1993).

2.- Elements paraliteraris i models de prosa de l'administració eclesiàstica

A més de la importància lingüística que tenen les actes capitulars dintre dels models de la llengua administrativa eclesiàstica, cal tenir en compte la presència de diferents models paraliteraris que hi podem trobar a les actes. Uns models que, en determinats casos, s'aproparan al terreny de la literatura memorialística, on tenen cabuda les produccions de l'escriptura privada, els dietaris, els llibres de memòries i llibres de relacions (Escartí 1998). Al mateix temps hem de valorar els diferents i variats models de prosa que presenten les actes, perquè dintre del seu anàlisi, i en el període concret en què ens trobem, s'ha de tenir en compte –com apunten els professors Prats i Rossich– tota classe de manifestacions escrites i no solament les estrictament literàries, atenent a què la literatura de ficció hi té un pes poc rellevant dintre del conjunt de textos escrits en català (Prats/ Rossich 1988 21).

Les *Actes capitulars* podem ubicar-les, en part, doncs, dins de la historiografia menor, junt amb d'altres produccions d'aquesta índole, atenent al caràcter i la voluntat explícita de relatar-nos les efemèrides, les evocacions, els comentaris i records d'un temps dins de la relació del funcionament ordinari i administratiu que en realitzen els racionals de la gestió interna de la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva (Gandia 2007). A més a més, les determinacions ens mostren exemples que estan a cavall –en molts casos– entre els llibres de memòries, llibres de relacions i la «producció dietarística». Hem de tenir present que les actes capitulars, a l'igual que les relacions, ens presenten successos particulars, molts d'ells situats en un període de temps relativament breu, amb un caràcter que en molts casos, i depenent de la qüestió tractada, arribaran a ser monotemàtics i que poden tenir fins i tot un seguiment diari.⁴

D'altra banda cal que considerem les actes, a l'igual que els llibres de memòries, com uns documents oficials manats redactar pel capítol de l'església per preservar les disposicions i els acords presos en les reunions.⁵ Així mateix, s'ha de recordar que tots aquests documents capitulars foren escrits per preservar en la memòria col·lectiva tots aquells actes i fets memorables en què estiguera relacionada la Seu de Xàtiva. Una memòria que d'una manera constant s'hi té ben present, perquè al llarg de les actes hi podem veure com els racionals de capítol fan contínues referències a què es consulten documents de l'arxiu i d'altres actes anteriors. En molts casos, la documentació servada podia esdevenir de profit i model per orientar en aquells fets en què les decisions no es tenien del tot clares i, era d'interès, veure quins acords s'havien adoptat amb anterioritat.

Respecte als models de prosa que presenten les actes capitulars, cal tenir en compte la divisió realitzada per a la periodització de l'edat moderna entre la prosa tradicional i prosa del barroc. Sobretot a partir del seguit d'esforços per crear una nova prosa es combinaran elements tradicionals i moderns, cultes i populars (Prats/ Rossich 1988 21-38). Així, a partir de l'anàlisi dels aspectes relacionats amb el to, l'estil i els hàbits retòrics propis de llengua escrita podem dir, de manera general, que els models que ens trobem a les actes són els de la prosa tradicional. I concretament els models de la prosa jurídicoadministrativa, que segueix l'estil d'una prosa arcaïtzant, on hi ha presència de la repetició de fórmules heretades i recursos estilístics fixos, que es donen més en l'encapçalament de les actes i en l'exposició dels diferents temàtiques tractades, sobretot quan els aspectes anotats tenen una extensió més bé breu.

Amb tot, però, atenent a la gran quantitat de documentació conservada i l'heterogeneïtat temàtica, a més de la diversitat de racionals de capítol i regents de

---

⁴ Com és el cas de les determinacions realitzades al llarg del mes d'abril de 1728, on hi trobem 20 determinacions, atenent a les «runes que pateix l'església».

⁵ Per tenir més informació de les llibres d'actes capitulars, vegeu (Agustí Farreny 1993).

racional, ens trobem que hi ha una gran variació d'estils que són ben barrejats i diversos. Així podem observar que en determinades ocasions ens mostren models de prosa tradicional culta, sobretot a l'interior de les determinacions, on els assumptes són més extensos i de major rellevància, on la llengua adopta un valor instrumental i la voluntat de l'estil se subordina als valors de claredat i precisió mostrant una prosa funcional i experimentada que continua els valors de la tradició de la prosa administrativa de segles anteriors, plasmant en determinades textos solemnitat i elegància.

Uns models que conviuen i alternen amb la prosa didàctica popular, sense cultismes ni ornaments retòrics, amb algun que altre castellanisme, que presenten un tractament senzill, elemental i simplista amb un llenguatge més directe i amb períodes sintàctics breus.

Entre la nombrosa quantitat d'actes que se serven en la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva, és evident que ens trobem amb diferent informació que presenta qualitats i formes ben variades. Aquest fet, entre d'altres coses, es deu a la major o menor importància que podien tenir les determinacions que s'havien d'adoptar en cada cas, a més de tenir present la mà de qui ens les reporta. Així ens podem trobar uns models que variaran depenent també en molts casos, de les parts que ocupen dins de l'estructura de les actes. Dins d'aquests models literaris de prosa cal tenir present que, en el canvi de models lingüístics que es produí entre la fi del segle XV i mitjans del segle XVI, molts dels trets medievals de la nostra llengua desapareixen o resten fossilitzats, de manera paral·lela al que s'esdevingué en d'altres llengües romàniques, adquirint així la fonètica, la morfologia i la sintaxi un aspecte modern, que l'acosten en certa manera a la llengua culta actual.

S'ha de remarcar que l'encapçalament de les nostres determinacions, que no deixen de ser uns textos administrativoeclesiàstics, presenta una prosa jurisicoadministrativa on hi ha uns models lingüístics recargolats propis de l'administració de l'època moderna, amb un llenguatge solemne i elegant, amb períodes sintàctics llargs i fórmules llatinitzats. A més, cal tenir en compte, que aquests encapçalaments de les actes presenten un formulisme repetitiu propi i característic de les actes, que en veuen variada la forma en lleus elements i ocasions. Aquests textos de l'administració eclesiàstica, a l'igual que d'altres models administratius del període, beuen directament dels models heretats de la prosa cancelleresca.

D'altra banda, aquests documents no solament són una font inestimable per a l'estudi d'aspectes literaris i lingüístics, sinó que també són una valuosa mostra per conèixer el nostre passat perquè ens aporten una visió de la història a partir d'uns fets i relats contats de primera mà per testimonis reals. No hem d'oblidar que tot i l'ús particular que realitzaran els diferents racionals de capítol, sempre hi roman la voluntat de deixar memòria escrita. Una memòria de la qual eren ben conscients a través d'uns records que, en el nostre cas, no tenia una altra finalitat que esdevenir testimoni del passat.

3.- La pervivència del valencià a la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva

L'objectiu del present treball, entre d'altres aspectes, ha estat veure la pervivència dels usos lingüístics de la nostra llengua a les *Actes capitulars de la Seu de Xàtiva*, concretament a partir de 1707 atenent a la desfeta d'Almansa. Però abans de veure quina és la situació lingüística de la nostra llengua després del Decret de Nova Planta a la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva,⁶ hem de repassar i d'analitzar

---

⁶ Per veure amb més detall la informació referent a la desfeta de les tropes de Felip V en la ciutat de Xàtiva, vegeu (Gandia 2012); (Ramírez Aledón 2007).

quina havia estat la posició de l'Església quant als usos de les diferents llengües des dels seus orígens, per poder saber quin és l'estat de la qüestió amb què ens trobem en els documents analitzats.⁷

Així, doncs, respecte als usos lingüístics que realitza l'Església des dels seus orígens, hem de parar esment que la llengua que emprà, després de l'arameu, en la seua expansió fou el grec koiné, amb el qual foren redactats els llibres del Nou Testament. Amb tot, la davallada del prestigi social del grec comú féu que els textos bíblics començaren a traduir-se a la llengua que parlava la gent del poble: el llatí. Encara que fora de les fronteres de l'imperi romà l'Església adoptà les llengües de cada regió. Cal tenir present que, fins l'edat mitjana, el llatí fou la llengua habitual dels territoris de l'antic imperi romà d'occident, i, com no, la llengua de l'església romana. Amb el naixement i la consolidació de les llengües romàniques, començà a generar-se la problemàtica lingüística ja que els fidels de les diferents diòcesis començaren a parlar una llengua diferent a la llatina, mentre que la llengua litúrgica, bíblica i administrativa continuarà sent el llatí. Aquesta separació entre llengua eclesial i llengua popular es va anar agreujant durant el segle XII, atenent a les voluntats dels moviments reformistes d'emprar les llengües vulgars en la divulgació dels seus missatges. Aquest fet motiva que des de la jerarquia eclesiàstica s'iniciara l'impuls de la literatura pietosa i els sermons en llengua vulgar, encara que en quedava prohibida dins de la Bíblia. Aquesta situació de prohibició lingüística es va agreujar durant el segle XVI, sobretot per la controvèrsia amb els reformats. Aquest fet motivà que el Concili de Trento (1545-1563) marcara unes severes limitacions a la lectura de la Bíblia en llengua vulgar, que a casa nostra es convertí en prohibició total a partir de 1564.⁸ Una situació que es va mantenir fins la promulgació de l'encíclica *Divino afflante* de Pius XII, l'any 1943.⁹ A aquestes prohibicions emanades des del Concili tridentí al voltant de la prohibició dels usos de les llengües vulgars, cal afegir la seua restricció en els sacraments, especialment en la celebració de la missa i la catequesi, amb la qual cosa les llengües vulgars quedaran relegades als sermons i les catequesis.¹⁰ Una situació que es va mantenir fins el concili Vaticà II (1962-1965).¹¹

El Concili de Trento va deixar, doncs, ben definits i delimitats els usos de les llengües vulgars dins de la vida clerical. Va quedar consolidat l'ús del llatí per a la Sagrada Escripura i els sacraments, i, de manera especial, la missa. Amb tot, quedava ben clara la necessitat d'emprar, si era necessari, la llengua vulgar per transmetre el sentit dels sacraments de forma clara i entenedora, a l'igual que s'esdevenia amb la resta de doctrines contingudes al catecisme. També calia emprar les llengües vulgars per als sermons i per a l'administració parroquial.¹²

L'aplicació de les disposicions conciliars tridentines en el ritual del sagrament, respecte a l'ús de les llengües vulgars, tindran la seua consideració i materialització a partir dels manuals editats per Joan de Ribera l'any 1592, i Pere d'Urbina l'any 1654. En el *Manuale valentinum* de Joan de Ribera es feien les explicacions del catecisme

---

⁷ Per ampliar els usos de la llengua pròpia a casa nostra vegeu, (Junta Diocesana d'Acció Catòlica de València 1972); (Miquel i Diego 1965).

⁸ Pau IV en 1559 i Pius IV en 1564, en promulgar l'índex de llibres prohibits, prohibiren també imprimir i tindre Bibles en llengua vulgar, a no ser que es comptara amb un permís especial.

⁹ Cal dir que en l'any 1757 Benet XIV ja va promulgar un breu en què s'autoritzava la lectura de la Bíblia en llengua vulgar, del qual l'any 1783 es féu ressò la Inquisició espanyola. Amb tot, la lectura de la Bíblia per part dels fidels encara estava lluny de ser-ne habitual. Vegeu (Artola/Sánchez Caro 1995).

¹⁰ Vegeu Capítol VII, sessió XXIV del Concili de Trento (1545-63): «Expliquen al poble els bisbes i pàrrocs la virtut dels sacraments abans d'administrar-los. Que s'expose la Sagrada Escripura en la missa major».

¹¹ Vegeu (Concili Ecumènic Vaticà II 1993).

¹² Respecte als usos del valencià en l'administració eclesiàstica, vegeu (Pitarch 1980; 2002); (Vila Moreno 1982; 1983a; 1983b).

romà a cada sagrament, tant en llatí com en valencià. El manual de Pere d'Urbina, *Abstractum valentini manualis*, continuava amb la presència del valencià a la litúrgia i la catequesi, a partir de les directrius i recomanacions de Trento. Una situació que començarà a canviar a partir de 1707, perquè s'introduirà en l'explicació dels sacraments el castellà, sobretot a partir de la publicació del primer ritual de sagrament del segle XVIII fet per Andrés Mayoral l'any 1746, juntament amb el valencià i el llatí.

Des del punt de vista de la predicació abans de 1707, hem de parlar d'esment –com ha apuntat el professor Vicent Pitarch a la seua obra *Llengua i església durant el barroc valencià*– a la distinció entre la llengua dels sermons de «rutina» i de «gala». Així, els sermons de rutina que es produïen en el dia a dia i en la predicació ordinària, es farien en valencià, mentre que els sermons d'encàrrec –de gala–, que arribaren a la impremta, es feren de manera majoritària en castellà (Pitarch 2002 284). A partir, però, del Decret de Nova Planta en la predicació cada cop s'anirà introduint més el castellà com a llengua habitual, tant en la predicació de «rutina», com la de «gala».

Un altre àmbit important d'ús de les llengües vulgars, des d'època medieval fins al 1707,¹³ era en els llibres d'administració parroquial, és a dir, els *Quinque Libri* (batejos, confirmats, casats, estat d'ànimes i difunts), i els que són d'àmbit més purament administratiu: racionals, llibres de fàbrica, confraries, almoines...; o els econòmics: censos, capbreus, visites d'amortitzacions... On, hem de dir que, la llengua habitual era el valencià i que perdurarà, en el nostre cas, fins pràcticament la segona meitat del segle XVIII a les Actes capitulars i d'altres llibres de l'administració interna.

Aquesta situació de canvi no serà natural, sinó que la trobem motivada, en molts casos, a partir de les indicacions, com veurem –també en el nostre cas–, realitzades en el pontificat de l'arquebisbe Andrés Mayoral (1737-1769), el qual en les visites pastorals solia incidir en què «*se escriban las partidas en lengua castellana*», sobretot a partir dels anys 1745 a 1765 (Vila Moreno 1983 122-132). Amb la qual cosa ens trobem, que a partir de les imposicions de l'Arquebisbe Mayoral, com apuntava Joan Fuster a la seua obra *Nosaltres els valencians*:

«El segle XVIII dona un diguem-ne “estat legal” a la castellanització. En ésser abolits els Furs, el català deixa de ser la llengua oficial dels organismes polítics i administratius del regne: és expulsat, doncs de l'últim reducte “públic” que li quedava. L'Església ja no s'amaga d'accentuar la seva castellanització, i cap a mitjan segle l'arquebisbe Mayoral l'ordena taxativament pel que fa als documents eclesiàstics. “*El idioma castellano es el que en este tiempo se usa regularmente en todos los tribunales*”, diu, “*y para no dar lugar a interpretación de partida vertida en castellano, de bautismo, juzgamos por conveniente su uso; por tant, mandamos que en adelante se escriban todas las partidas en lengua castellana*”» (Fuster 1994 144).

Així, doncs, la pervivència de la nostra llengua a la documentació administrativa a la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva és del tot significativa, atés que després del Decret de Nova Planta, realitzat el 29 de juny de 1707 a Buen Retiro, sempre s'havia pensat que el canvi de llengua s'esdevingué d'una manera total en tots els àmbits de l'administració, tant civil –on serà definitiu– com eclesiàstica. Amb tot, encara que el Decret no prohibesca de manera explícita l'ús del català a

---

¹³ Per veure quina situació tindrà la nostra llengua en l'Església després del Decret de Nova Planta, vegeu (Canet i Llidó 2007).

l'administració civil, hi era ben expressa la voluntat de Felip V de reduir les lleis, ús i pràctica, sense cap diferència alguna:

*«... mi deseo de reducir todos mis reynos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla, tan loables y plausibles en todo el universo, abolir y derogar enteramente como desde luego doy por abolidos y derogados todos los referidos fueros, privilegios, práctica y costumbres hasta aquí observadas en los referidos reynos de Aragón y Valencia; siendo mi voluntad que estos se reduzcan a las leyes de Castilla y al uso, práctica y forma de gobierno que se tiene y ha tenido en sus tribunales, sin diferencia alguna en nada, pudiendo obtener por esta razón igualmente mis fidelísimos vassallos castellanos...».*¹⁴

Però, hem de tenir en compte que aquesta voluntat de reducció de les lleis, ús i pràctica deixarà de banda l'administració eclesiàstica, atés que en el mateix Decret hi podem constatar que hi ha una excepció que afectarà precisament a la jurisdicció eclesiàstica:

*«... excepto en las controversias y puntos de jurisdicción eclesiástica, y modo de tratarla; que en esto se ha de observar la práctica y estilo que huviere avido hasta aquí, en consecuencia de las concordias ajustadas con la Sede Apostólica, en que no se debe variar,¹⁵ de cuya resolución he querido participar al Consejo, para que lo tengan entendido».*¹⁶

És a partir d'aquesta concessió a la jurisdicció eclesiàstica que hem de tenir present la pervivència «legal» dins de les *Actes capitulars de la Seu de Xàtiva*.¹⁷ Una pervivència i vitalitat que, a més, es veurà reforçada per la fidelitat idiomàtica dels diferents racionals de la col·legiata, que tot i les primeres vacil·lacions ocasionades després de la desfeta d'Almansa, es mantindran fidels a la nostra llengua, durant trenta-quatre anys, seguint uns models que havien heretat de la tradició, perquè els haguera estat ben fàcil seguir el model d'altres administracions eclesiàstiques i civils i haver deixat de banda la seua pròpia llengua.

La primera de les actes que ens trobem després de la desfeta d'Almansa, al llibre de Determinacions capitulars, està datada el 28 de març de 1708 i es troba en llengua castellana, tant l'encapçalament com les determinacions. Aquesta és la primera acta feta després de la Guerra de Successió, l'última és del dia 24 de desembre de 1705. Podem observar-hi com es fa una clara referència a la represa d'aquestes funcions administratives: *«que se volviese a proseguir la celebración que se avia*

---

¹⁴ «Decret d'abolició dels furs valencians dictat per Felip V el 29 de juny de 1707. Autos acordados, antiguos y modernos, del Consejo, que salen a luz distribuidos en dos partes, Madrid, Juan de Ariztia, 1723, pp. 166-167. Biblioteca Universitària de València, sig. A-9/48. Citat dins *El diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major. Estudi i edició*, a cura de Vicent Josep Escartí, Bancaixa, València, 2007, pp. 364-365. També podem trobar-lo: «Derogación de los fueros de Aragón y Valencia; y su reducción a las leyes y gobierno de Castilla», dins de *Novísima recopilación de las Leyes de España*, Tom II, llibre 3, p. 13.

¹⁵ La negreta és nostra.

¹⁶ «Decret d'abolició dels furs valencians dictat per Felip V el 29 de juny de 1707», *op. cit.*

¹⁷ A més aquesta concessió a la jurisdicció eclesiàstica mantenia intacta la forma de solucionar els conflictes jurisdiccionals de l'església, conservant-se així la concòrdia establerta entre la reina Leonor i Gregori XI, confirmada per Pius V i Gregori XII, al *Fori Regni Valentiae*, 2 vols., 1547-1548, III, X, t. II, fol. 61-63.

*suspendido des de el dia 26 de mayo de 1704 a causa del asedio y quema de esta ciudad».*¹⁸

Cal esmentar que en aquesta acta apareix una errada en la data que ens dóna el racional de capítol, perquè el llibre d'actes anterior continua fins al dia 24 de desembre de 1705.¹⁹

No obstant, hem de fer notar que a partir de les següents actes es produeix un canvi de llengua on es passa a utilitzar el valencià d'una manera gradual. Pensem que l'aparició del castellà en aquesta primera acta es deuria a les ordres i imposicions promulgades amb el Decret de Nova Planta, que afecten d'una manera directa a l'administració civil, a més de les pressions de l'alta jerarquia clerical, que degueren de ser fortes, especialment a Xàtiva. Una ciutat que veié com el seu nom era canviat, passant a dir-se *Nueva ciudad de San Felipe*, perquè Felip V volia sotmetre aquesta ciutat –que li havia estat rebel– i acabar per sempre més amb el seu nom. Hem de dir, però, que la memòria del nom de l'antiga ciutat sempre hi roman entre els racionals de capítol, atés que en gairebé totes les actes capitulars hi fan constar el nom de la que havia arribat a estar la segona ciutat del Regne. Aquest és el cas de les Actes Capitulars en què es fa referència al nom de Xàtiva per primer cop, tal volta aquesta voluntat de mantenir en la memòria el nom usurpat per Felip V, estiga relacionat amb la importància de l'acta al ser en la qual es fa la nominació d'oficis.

*«Juntos y congregados en la aula capitular donde para semejantes cosas se acostumbra juntar y congrega los señores canónigos don Félix Ros, don Félix Jordán, don Onofre Texidor, Visente Brotons, Félix Cebriá y Pedro Mora, todos canónigos y prebendados de esta santa yglesia colegial de San Felipe, antes Xàtiva,...».*²⁰

En les primeres actes del nou període de la ciutat, de poca importància a causa de l'escassetat, podem constatar que hi ha una certa alternança entre ambdues llengües –valencià i castellà. Aquest fet podria portar-nos a parlar d'un cert «bilingüisme» motivat per la indecisió del racional a l'hora d'emprar o no la llengua imposada, o la materna que representava l'ús tradicional; perquè hem de parar esment al fet que totes les actes que hi ha anteriors al 1707 es troben en català, des del canvi de llengua que s'efectuà en les actes del llatí al vulgar al segle XV.²¹ Una tradició que es tornarà a reprendre, de manera ininterrompuda, a partir de l'any 1712, quan les actes tornen a aparèixer escrites completament en català, una llengua que es mantindrà ben viva fins a la fi del volum 73 de les Determinacions capitulars.

El segon volum que hem tingut en consideració per a veure la pervivència del valencià a l'església a la Seu de Xàtiva és el *Llibre d'acords i actes capitulars de 1735-1748*.²² Aquest llibre, durant els primers sis anys empra el valencià com única llengua d'aquesta administració. Però a partir del 24 de maig de 1741 s'efectua un canvi de llengua que ja serà irreversible respecte als llibres de Determinacions capitulars, atés que a partir d'ací ja ens apareixerà totes les actes en llengua castellana.

¹⁸ AHCX, *Llibre d'acords capitulars*, 28 març 1708 - 27 abril 1735, Xàtiva, Llibre 72, pàg. 1r.

¹⁹ Vegeu: AHCX, *Llibre d'acords i actes capitulars*, 20 maig 1692-8 desembre 1704, Xàtiva, Llibre 71.

²⁰ Encapçalament de l'acta capitular de 1709, gener, 7. AHCX, *Llibre d'acords capitulars*, 28 de març 1708 - 27 d'abril 1738, Xàtiva, Llibre 72, f. 2v-3r.

²¹ El primer llibre d'actes que trobem a la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva que presenta la nostra llengua és el *Llibre de determinacions capitulars antigues i inventaris de sagristia*, 25 de maig 1470 - 14 de setembre 1766, Xàtiva, AHCX, llibre 66.

²² AHCX, *Llibre d'acords capitulars*, 2 de maig 1735- 21 abril 1745, Xàtiva, Llibre 73.

Aquest canvi sembla que «no fou fortuït» segons es dedueix en una determinació del mateix capítol:

*«en dich dia ante omnia determinaron los señores que abajo se expresarán, en atención a que la lengua castellana es **más política e inteligible**.²³ Y que en diferentes cabildos de este reino y con especialidad el metropolitano; a [la] larga, las determinaciones en dicho idioma lo practique así...».*²⁴

Tot i l'aparença «natural» que mostra aquesta determinació capitular, el canvi de perspectiva en l'ús de la llengua el veiem motivat per les contínues pressions i imposicions que realitzaven els diferents arquebisbes i l'alta jerarquia metropolitana (Pitarch 1980 41-76). Unes imposicions que poden veure's clarament, en la col·legiata de Xàtiva –uns anys més tard del nostre canvi lingüístic– per part de l'arquebisbe Andrés Mayoral Alonso de Mella, el qual ordenà en una de les seues visites que els ítems dels *Quinque Libri* es redactaren en llengua castellana:

*«Visitó [etc.] i mandó el ilustrísimo i reverendísimo señor don Andrés Mayoral por la gracia de Dios, i de la Santa Sede Apostólica Arzobispo de Valencia, del consejo de su majestad [etc.] que, mandó se continuen las partidas de los difuntos varones, se exprese con toda claridad, i distinción el estado de casados, víudos, o solteros, que tuvieron, quando vivían, poniendo en los primeros casos los nombres.
Item: Que se pongan todos los ítems en lengua castellana, que es la que regularmente se habla, i la que se practica en todos los tribunales».*²⁵

Aquestes imposicions i manaments demostren com després del canvi de llengua efectuat a les actes, a la Col·legiata de Xàtiva es continua escrivint en la nostra llengua, que continuarà emprant-se gairebé fins a finals del segle xviii en els *Quinque libri*, perquè tot i les diverses imposicions els escrivans es resistiren a efectuar el canvi de la que havia estat la llengua d'ús tradicional: el valencià. Fins i tot, després d'aquests manaments podem observar com en determinats casos l'escrivà, en un primer moment, fa el canvi de llengua, almenys en les primeres anotacions, mentre que al cap de poques notes posteriors torna a emprar la nostra llengua que li era tradicional i habitual.

En d'altres materials consultats a l'Arxiu Històric de la col·legiata de Xàtiva ens trobem que el valencià perviu fins a desembre de l'any 1752, com és el cas del Llibre de clàusules testamentàries comensant en 20 de agost 1678 fins 1753, 28 desembre.²⁶ Així a partir de gener de 1753 es realitza el canvi al castellà que serà del tot irreversible, almenys en la documentació que hem pogut consultar que tracta els aspectes administratius de la col·legiata de Santa Maria de Xàtiva.

Referències Arxivístiques

AHCX, *Llibre d'acords capitulars, 28 març 1708- 27 abril 1738*, Xàtiva, Llibre 72, 321 fulls

²³ La negreta és nostra.

²⁴ AHCX, *Llibre d'acords...* 1735-1748, Llibre 73, *op. cit.*, p. 109 v.

²⁵ AHCX, 14 de juliol de 1745, *Quinque libri (1730-1745): Llibre de batejos*, vol. 8, Xàtiva.

²⁶ AHCX, *Llibre de clàusules testamentàries comensant en 20 de agost 1678 fins 1753, 28 desembre*, llibre 201.

AHCX, *Llibre d'acords capitulars, 2 maig 1735- 21 abril 1745*, Xàtiva, Llibre 73, 201 fulls.

AHCX, *Llibre de clàusules testamentàries comensant en 20 de agost 1678 fins 1753*, 28 desembre, llibre 201.

AHCX, *14 de juliol de 1745, Quinque libri (1730-1745): Llibre de batejos*, vol. 8, Xàtiva.

Bibliografia

Agustí Farreny, A. "Els llibres d'actes del Capítol de la Catedral de Lleida: una aproximació a la història de la llengua catalana dels segles xvi-xviii". Miscel·lània Joan Fuster, VII. Barcelona: PAM, 1993, 81-139.

Alonso Llorca, J. - Boluda Perucho, A. - Pons Alòs, V. *L'arxiu de la Col·legiata de Santa Maria de Xàtiva. Inventari i aproximació històrica*. Xàtiva: Insigne Església Col·legial Basílica de Santa Maria de Xàtiva, 1993.

Artola, A.M. i Sánchez Caro, J.M. *Biblia y palabra de Dios*. Estella: Verbo Divino, 1995.

Basalobre, P. - Gratacós, J. (editors). *La llengua catalana al segle xviii*. Barcelona: Quaderns Crema (Assaig, 16), 1995.

Canet i Llidó, V. "El valencià en l'església: 1707-2007". *Anuari de l'agrupació Borrionenca de cultura*, XVIII, Castelló: 2007, 93-110.

Casanova, E. "Estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià". *Tradicció i modernitat en el llenguatge administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986, 75-106.

Colomina, J. "Notes sobre la llengua de la Decadència". *Estudis de literatura catalana al País Valencià*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1987, 37-53.

Concili Ecumènic Vaticà II. *Constitucions, decrets, declaracions*. Barcelona: Claret, 1993.

Escartí, V. J. "Joan Fuster i la Decadència". *Fuster entre nosaltres*. València: Universitat de València, 1993, 109-113.

Escartí, V. J. *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana del segle xv al xviii*. València: Eliseu Climent, 1998.

Escartí, V. Joaquim Aierdi. *Dietari. Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679, (estudi i edició)*. Barcelona: Ed. Barcino, 1999.

Escartí, V. J. "Decadència y literatura de la Edad Moderna en las tierras valencianas". *From Renaissance to Renaissance*. Santa Bárbara- Ciudad de México: Publications of eHumanista, 2012, 213-247.

Ferrando, A. - Nicolàs, M. *Panorama d'història de la llengua*. València: Tàndem, 1993, 113.

Gandía i Silvestre, M. "L'administració eclesiàstica i la llengua al Barroc tardà: La Col·legiata de Santa Maria de Xàtiva". *Algemesí: Cabanilles i el barroc valencià*, 1999, 167-185.

Gandía i Silvestre, M. "La pervivència del valencià a les Actes capitulars de la col·legiata de santa Maria de Xàtiva". *1r congrés d'Història de la Costera*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2006, 295-300.

Gandía i Silvestre, M. "Memòria i literatura a la Seu de Xàtiva". *Arxius, Memòria i Literatura (Algemesí 3 i 4 d'abril de 2003)*. Algemesí: Ajuntament d'Algemesí, 2007, 53-80.

Gandía, M. "Sobre Ventura Pascual. El pare Carles Castañeda i la Guerra de Successió a Xàtiva". *Josep Marco i la Guerra de Successió*. Algemesí: Ajuntament d'Algemesí, 2012, 265-315.

- Junta Diocesana d'Acció Catòlica de València. L'ús de la llengua vernacla en la diòcesi de la Província Eclesiàstica Valentina-País Valencià, Illes Balears. Circular núm. 3 de la Comissió Pro Litúrgia en llengua vernacla (9 d'octubre). València: 1972.
- Martí Mestre, J. El llibre de Antiquitats de la Seu de València. Estudi i edició. 2 volums, Barcelona: PAM, 1994.
- Martí Mestre, J. "Una contribució a la lexicografia del segle xviii: Marc Antoni d'Orellana". Miscel·lània Germà Colón, 1. Barcelona: PAM, 1999a, 111-145.
- Martí Mestre, J. "Josep Giner i el valencià de l'anomenada «Decadència»". La Vall d'Albaida: Alba. Revista d'estudis Comarcals de la Vall d'Albaida, 12. 1999b, 169-180.
- Martí Mestre, J. "El català del País Valencià dels segles xvii i xviii". València: Caplletra, 27 (tardor 1999c), 167-188.
- Miquel i Diego, V. L'Església valentina i l'ús de la llengua vernacla. València: l'Estel, 1965.
- Pitarch, V. "La llengua de l'administració eclesiàstica (País Valencià, segles xvi-xvii). València: L'Espill, núm. 6-7, 1980, pp. 41-76.
- Pitarch, V. Llengua i església durant el Barroc valencià. València/Barcelona: IIFV/PAM, 2001.
- Prats, M.; Rossich, A.: «El llibre de secrets d'agricultura i la prosa catalana a l'època del Barroc». Agustí, M. Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril. Barcelona: Altafulla, 1988, 21-38.
- Puigvert, J. "Església, cultura i llengua a la societat catalana del setsents". La llengua catalana al segle xviii. Barcelona: Quaderns Crema (Assaig, 16), 1995, 245-286.
- Ramírez Aledón, G. "De la Guerra de Sucesión a la recuperació de la colegial (1707-1909). Entre la il·lustració i el liberalisme: la iglesia de Xàtiva en la encrucijada revolucionaria". La llum de les imatges. Xàtiva, 2007. De abril a diciembre de 2007. Libro de Estudios. Generalitat Valenciana: 2007, 144-191.
- Roca Ricart, R. "La Decadència un concepte de tallar i apegar". València: Saó, 177, 1994, 563-567.
- Rossich, A. "Renaixement, Manierisme i Barroc en la literatura catalana". Actes del vuitè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes, vol. II, Barcelona: PAM, 1989a, 149-179.
- Rossich, A. "La literatura catalana entre el barroc i el romanticisme". València: Caplletra, 9, 1989b, 149-179.
- Rossich, A. "Decadència i renaixença: una visió panoràmica de la literatura catalana. La literatura del xvi i del xvii vista des de la Renaixença". Actes del col·loqui Internacional de la Renaixença, II. Barcelona: PAM, 1994, vol. II, 33-50.
- Rossich, A. "És vàlid avui el concepte de Decadència de la cultura catalana a l'època moderna? Es pot identificar Decadència amb castellanització?". Universitat Autònoma de Barcelona: Manuscrits, 15, 1997, 127-134.
- Sanchis Guarner, M. Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII, XVIII. València: Institució Alfons el Magnànim, 1967.
- Vila Moreno, A. "La extinció del valenciano en los archivos parroquiales de la Costera". Xàtiva: Papers de la Costera, núm. 2, 1982, 47-54.
- Vila Moreno, A. La lengua valenciana en la administración parroquial (Siglos XVII a XVIII). València: del Cenja al Segura, 1983a.
- Vila Moreno, A. "La llengua valenciana en l'administració parroquial (segles XVII-XIX)". València: Simposio de Teologia Històrica, 1983b.

Recebido para publicação em 15-08-14; aceito em 17-09-14